

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ: РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ІДЕЇ КОГНІТИВНО-АКТИВНИХ ЗНАНЬ

У статті розкрито основні підходи щодо розуміння сутності понять конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентоздатність, конкурентоспроможна особистість. Науково обґрунтовано зміст, структуру поняття "конкурентоспроможність особистості учня", відповідні критерії, показники, рівні сформованості даної якості; запропоновано технологічний та діагностичний інструментарій, що реалізує концептуальну ідею формування когнітивно-активних знань.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність особистості учня, когнітивно-активні знання.

О. Мариновская. Конкурентоспособность личности учащегося: реализация концептуальной идеи когнитивно-активных знаний. В статье раскрыты основные подходы к пониманию сущности понятий конкуренция, конкурентоспособность, конкурентоспособность личности. Научно обосновано содержание, структуру понятия "конкурентоспособность личности ученика", соответствующие критерии, показатели, уровни сформированности данного качества; предложен технологический и диагностический инструментарий, который реализует концептуальную идею формирования когнитивно-активных знаний.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность личности ученика, когнитивно-активные знания.

O. Marynovska. Competitiveness of student's personality: implementation of the conceptual idea of cognitive-active knowledge. The article reveals the main approaches to understanding the essence

of concepts of competition, competitive capacity, competitiveness, competitive personality. It provides scientific substantiation for content, structure of the concept of "competitiveness of student's personality" and corresponding criteria, indicators, levels of formation of this quality; it proposes the technological and diagnostic toolkit that implements the conceptual idea of formation of cognitive-active knowledge.

Key words: competition, competitiveness of student's personality, cognitive-active knowledge.

Мета: розкрити зміст, структуру поняття "конкурентоспроможність особистості учня" та відповідні критерії, показники, рівні сформованості даної якості; розробити технологічний та діагностичний інструментарій, що реалізуватиме концептуальну ідею формування когнітивно-активних знань.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У нових соціокультурних та економічних умовах розвитку суспільства й держави проблема підвищення конкурентоспроможності освіти є актуальною, оскільки торкається питань національних пріоритетів України, її безпеки та сталого розвитку. Метою Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року визначено: "підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти (виокремлено нами. – О. М.) відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки; забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя" [20].

Актуалізується проблематика кон-

курентології – науки про конкуренцію та конкурентоздатність суб'єктів сучасного ринку праці, товарів та послуг, що сьогодні активно розвивається в освіті. "Конкурентоспроможність як інтегрована якість набуває все більшого значення не тільки для особистості, але й для суспільства в цілому, – пише Ю. Завалевський. Це орієнтація на майбутнє, на що вказують тенденції розвитку освіти в Україні, необхідність випередження професійною педагогічною освітою запитів педагогічної діяльності" [10].

Проблема полягає в недостатній розробленості питання формування конкурентоспроможності особистості учня в контексті вирішення завдань Нової української школи. На нашу думку, реалізація концептуальної ідеї формування когнітивно-активних знань сприятиме розумінню значимості: інтеграції знань, їх трансформації в інноваційні; рефлексійних умінь особистості їх оцінювати за критеріями корисності, диспозиційності та інструментальності (компетентного застосування).

Аналіз досліджень і публікацій. Над вирішенням проблеми формування, розвитку конкурентоспроможності / конкурентоздатності особистості працювали В. Андреева, Ю. Завалевський, Л. Мітіна, В. Мезінов, А. Овчаров, Є. Сотнікова, О. Філь, С. Хазова, В. Шаповалов та інші. У процесі контент-аналізу [17] наукової літератури встановлено, що [18]:

по-перше, поняття "конкурентоспроможність" та "конкурентоздатність" тлумачаться так:

мовна одиниця "конкурентоспособность" (рос.) перекладається як "конкурентоспроможність" та "конкурентоздатність" стосовно суб'єктів навчальної

і професійно-трудової діяльності;

використовуються: а) обидва поняття як синоніми; б) поняття розмежовують за критеріальними ознаками:

- "об'єкт – суб'єкт" (стосовно неживих об'єктів – держава, регіон, економіка, підприємство тощо – рекомендують вживати поняття "конкурентоспроможність", оскільки "конкурентоздатний" характеризує суб'єктів діяльності – учнів, фахівців, персонал тощо);

- "потенціал особистості" ("конкурентоспроможний" також вживають стосовно суб'єктів діяльності, оскільки потенціал виявляють, формують, розвивають, а поняття "конкурентоздатний" охоплює рівень його реалізації);

- поняття взаємопов'язані, тож мають складати єдине ціле: спроможний – "який має здатність виконувати, здійснювати, робити що-небудь" (*розвиток, формування потенціалу суб'єкта діяльності – конкурентоспроможність*), а здатність – "властивість індивіда, яка визначає його можливість, спроможність, нахил до виконання певної діяльності" (*реалізація власного потенціалу – конкурентоздатність*);

- конкурентоспроможність розглядається в аспектах: а) *якість підготовки* ("показник якості"); б) *якість особистості* ("характеристика особистості", "здатність особистості", "особистісна якість");

- конкурентоспроможність забезпечується формуванням у навчальному закладі таких інваріантних ознак, як-от: *спрямованість, компетентність, гнучкість*, що створює передумови для подальшого розвитку конкурентоздатності як особистісного утворення суб'єкта професійно-трудової діяльності;

по-друге, виокремлюють такі підходи щодо розуміння сутності поняття:

біологізаторський – проявами конкурентоспроможності / конкурентоздатності особистості доволі часто вважають "боротьбу", "суперництво", "конфлікт", "виживання", "кар'єризм", "намагання виокремитися і бути не таким, як усі", "перемога будь-якою ціною" та ін., що нівелює соціокультурну значущість досліджуваного феномена, – акцентує В. Шаповалов [27], – оскільки *знеособлює його морально-етичну складову*. Вдаючись до біологізаторського тлумачення сутності поняття, утверджуємо стратегію адаптивної моделі поведінки особистості ринкового типу (адаптація, від лат. adaptatio – пристосування).

Ф. Туктаров пише: якщо "рушіною силою економіки тепер виступають не корпорації і капітал, а творча особистість, її уява й інтелектуальний капітал (фак-

тично мова йде про конкурентоспроможність)" [25], то порушена проблема потребує методологічної рефлексії, подальшого розроблення в педагогічній теорії і практиці. "Конкуренція породжує потенційно ворожі стосунки між людьми, страхи, пониження самооцінки – у психологічному плані веде до того, що людина почуває себе ізольованою, у неї посилюється потреба в любові і прив'язаності, – зазначає О. Холодцева. <...> Конкурентоспроможність як успішну самореалізацію особистості, реалізацію її особистісного потенціалу можна сприймати через об'єктивну підготовленість і суб'єктивну готовність брати участь у конкурентних стосунках, що мають місце в умовах ринку праці" [26];

Домінування біологізаторського підходу, що знеособлює морально-етичну складову понять "конкурентоспроможність" / "конкурентоздатність", потверджують дослідження вчених. Зроблено аналіз стратегій конкуренції в сучасному суспільстві. Вивчення дало такі результати. "Акцентуємо увагу, наперед, на тому, що саме *деструктивна стратегія конкуренції (агресивно-маніпулятивна)*, на жаль, є *найбільш "популярною"* з точки зору учасників дослідження в умовах сучасної конкуренції в суспільстві (28,7% опитаних), – пишуть Л. Карамушка, О. Філь, В. Корсакевич. – Отримані результати звертають увагу на надзвичайно важливу проблему, яка полягає в тому, що в умовах поширення конкуренції практично всі її учасники використовують, здебільшого, деструктивні методи досягнення перемоги та задоволення власних інтересів. Відповідно, проектуючи дані на більш широкий загальний контекст освіти, можна говорити про необхідність *привернення уваги як керівництва освіти, так і самих освітян до розв'язання проблеми деструктивних стратегій конкуренції*" [12]. За результатами дослідження 9,6% респондентів обирають стратегію "ігнорування/уникання" конкуренції (пасивно-залежна, фрустраційна).

людиноцентричний – розвиває *концептуальну ідею визнання пріоритету інтересів, прав і свобод людини*. Сутнісною ознакою даного підходу виступає людиноцентризм. В умовах конкурентного середовища особистість робить усвідомлений вибір моделі своєї поведінки. *Орієнтація особистості на самореалізацію, прийняття базових загальнолюдських цінностей* проявляється через морально-етичну складову її поведінки. Зауважимо, що Л. Мігіна [19] схарактеризувала такі моделі поведінки особистості: *орієнтація на адаптацію* як вид

соціальної активності чи *самореалізацію* – успішну реалізацію власного професійного потенціалу. Вибір залежить від рівня розвитку ціннісно-смыслові сфери особистості, котра визнає пріоритет інтересів, прав і свобод людини чи потурає ними. Наголосимо, що за результатами дослідження [12] тільки 7,8% респондентів обирають конструктивну стратегію конкуренції (асертивно-гуманістичну); 2,2% – поєднують конструктивну й деструктивну стратегії конкуренції (амбівалентну), що актуалізує проблематику нашого дослідження. Реалізація людиноцентричного підходу до формування і розвитку конкурентоспроможності особистості школяра ґрунтується на розумінні того, що досягати успіху в житті може тільки "цілісна особистість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення; патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини; інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя" [21];

по-третє, формування конкурентоспроможності особистості здійснюється з урахуванням специфіки навчальної чи професійно-трудової діяльності. До прикладу:

конкурентоспроможність – це "соціально зорієнтована система здібностей, властивостей і якостей особистості, що *характеризує її потенційні можливості в досягненні успіху* (у навчанні, професійній і непрофесійній життєдіяльності) (*тут і далі виокремлено нами. – О. М.*), що визначає її адекватну індивідуальну поведінку в динамічно змінних умовах, забезпечує внутрішню впевненість у собі, гармонію із собою і оточуючим світом" [27];

конкурентоспроможна особистість школяра – це "суб'єкт навчальної діяльності, що володіє інтелектуальним і творчим потенціалом, потребою успіху, вмотивованістю, здатністю приймати відповідальні рішення" [24]; "це особистість, яка володіє такими інтегральними характеристиками, як *спрямованість, компетентність, гнучкість* (інтелектуальна, емоційна і поведінкова), що дає їй змогу досягти успіху в діяльності, спілкуванні й самоусвідомленні" [22];

конкурентоспроможність учителя – "інтегративний комплекс особистісних рис і вмінь учителя, необхідних в об'єктивно наявних умовах конкуренції. У цьому сенсі досліджуване поняття є ря-

доположним і взаємозалежним з не менш актуальними професійними й особистісними якостями, такими, як *професійна готовність, компетентність, майстерність, професіоналізм тощо* [10].

Отже, поняття "конкурентоспроможність" та "конкурентоздатність" характеризують особистість як суб'єкта діяльності; критерієм їх розмежування виступає рівень розвитку та реалізації власного потенціалу. На нашу думку, у школі треба формувати й розвивати *конкурентоспроможність* учня, щоб *забезпечити здатність* реалізувати себе, власний потенціал, досягти успіху в конкурентному середовищі – *бути конкурентоздатним*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін "конкурентоспроможність особистості школяра" концептуалізує розуміння сутності таких базових понять:

конкуренція (від латин. *conspicere* – збігаюся, стикаюся) тлумачиться: 1) у широкому значенні – один з основних видів соціальної взаємодії; 2) у вузькому – прагнення до досягнення успіху, винагороди, влади і т. п. шляхом випередження, відчуження або усунення суперників;

конкурентоспроможність – це інтегрована особистісна якість особистості, динамічна за суттю, що характеризує *можливість* розвивати, реалізувати власний потенціал, що *проявляється через здатність досягти успіху* в конкурентному середовищі;

конкурентоздатність – інтегрована особистісна якість особистості, динамічна за суттю, що характеризує *ступінь реалізації власного потенціалу, що проявляється через успішність* у конкурентному середовищі;

конкурентоспроможною особистістю є суб'єкт активної життєдіяльності, здатний досягти успіху в конкурентному середовищі у процесі саморозвитку й самореалізації, оскільки є спрямованим, компетентним, гнучким – інтелектуально, емоційно, поведінково.

Таким чином, **конкурентоспроможність особистості учня** розуміємо в:

широкому значенні – як спроможність суб'єкта навчальної діяльності до саморозвитку та самореалізації власного потенціалу, що проявляється через здатність досягти успіху в конкурентному середовищі;

вузькому значенні – як цілеспрямованість суб'єкта навчальної діяльності на саморозвиток та самореалізацію власного потенціалу засобами корисних й інструментальних знань, особистісно

значимих, пов'язаних із життям, пізнавальними інтересами, суб'єктивна значимість яких проявляється через здатність до прогностичного моделювання майбутньої суспільно-корисної діяльності задля досягнення успіху в умовах конкуренції.

Поняття "конкурентоспроможність особистості учня" представлено мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльнісним, рефлексивно-оцінним та інтеграційним компонентами.

Мотиваційно-ціннісний компонент орієнтує на розвиток *суб'єктності, що обумовлює акмеологічну спрямованість* особистості, *котра знає, чого хоче досягнути в житті*. Саме така спрямованість на певні цілі та цінності – етапони життя (ціннісна орієнтація [16, 151]) виступає тим, що "підштовхує" учня до активної діяльності заради досягнення поставленої мети. Спрямованість як сукупність стійких мотивів діяльності [16, 439] виявляється через ставлення до інших, до справи, до себе в інтелектуальних, емоційних та вольових формах, що проявляються через власності характеру. *Пізнавальний інтерес* виявляє суб'єктивну позицію учня бути успішним у житті, що входить до структури позитивної *мотивації досягнення успіху* школяра як усвідомлена потреба самореалізації. Її задоволення спонукає бути *ініціативним, самостійним, проявляти лідерські якості*. Зауважимо, що сутнісним показником розуміння поняття "конкурентоспроможність" виступає морально-етична складова. Тож, якщо особистість виступає суб'єктом моральної дії (антропоцентричний підхід), то її вчинки будуть *відповідальними*, вона буде проявляти *емпатію*, бо вміє поставити себе на місце іншого, і навпаки (біологізаторський підхід), – чинитиме безвідповідально, проявляючи егоцентричну позицію, що позбавлена емпатійного ставлення до іншого. Спільним для обох підходів є розвиток стресостійкості особистості, що проявляється через здатність збереження соціальної адаптації, успішної самореалізації, досягнення життєвих цілей тощо. *Стресостійкість* характеризує стан виснаження (фізичного, емоційного і психічного), викликаного тривалою включеністю в емоційно напружені та значимі ситуації. Як результат, забезпечує конструктивний розвиток саморегуляції особистості, оскільки спрямовує її в русло пошуку відповіді на питання, *як досягти бажаного успіху в житті*. *Домінуювальна ознака – акмеологічна спрямованість у виборі ціннісної орієнтації досягнення успіху – може бути реалізова-*

на завдяки сформованості таких рис характеру школяра, як-от: ініціативність, самостійність, лідерство, відповідальність, емпатія, стресостійкість.

Когнітивний компонент представлений системою знань *задля досягнення бажаного успіху в житті*, що є особистісно значимими для учня. Формування когнітивного компонента передбачає *конструювання актуальних знань особистості* (перевести знання із "стану ілюзорно можливих у стан реальної дійсності, зв'язавши їх із системою інтересів, що стосуються особистості; дати его відчуті вітальність цих зв'язків; <...>" [13, 35]). Це призведе до ментальної конструкції, яку особистість ідентифікуватиме, з одного боку, як ціль активності, з іншого – *засіб реалізації індивідуальної траєкторії власного розвитку*. Додамо, що "...життєво важливий елемент інтеграції – відчуття цілі. Частиною цілісності є відчуття, що життя має смисл, і наявність схильності робити щось, коли це не так..." [23, 153]. Ціль учителя й учня стане досяжною, якщо будуть "спалахувати острівці інтересу, що є каталізатором рефлексії. Таким чином, поєднання предметних знань і методів науки, що включають дослідницьку, соціокультурну і професійну практику, дадуть змогу "прив'язати" чисто шкільні знання до тих явищ, з якими учень зустрічається і з якими зіткнеться у повсякденному житті, у своїй майбутній професійній діяльності" [13, 35]). *Домінуювальна ознака – опора на пізнавальний інтерес та формування позитивної мотивації* учіння *як основа конструювання актуальних знань учня, що слугують ціллю осмисленої активності та засобом реалізації індивідуальної траєкторії власного розвитку*.

Діяльнісний компонент поданий *через систему вмінь і навичок задля розуміння того, як досягти бажаного успіху в житті*, що забезпечують компетентісну спрямованість навчання. Його формування передбачає *активацію знань*, яка полягає в тому, щоб "перевести знання із статичного стану в динамічний за допомогою різних маніпуляцій із знаннями як теоретичного, так і практичного характеру" [13, 35]. Уміння вчитися формуються з опорою на особистий досвід учня та зв'язок знань із життям. Адже "функціональна неспроможність знань, не проведених через особистий досвід, відмічалась ще Л. Віготським. <...> дезінтеграція знань – результат суперечності з дійсністю" [13, 36]. Виокремлюють такі рівні активації знань, що забезпечують *поетанність*

формування інтегрованих знань щодо їх застосування для вирішення навчальних і практичних задач: 1) використання внутріпредметних та міжпредметних зв'язків (інкубаційний етап); 2) налагодження зв'язків знань з реальним життям (розвивальний); 3) залучення учнів до вирішення чітко сформульованих задач у спеціалізованому – професійному чи соціальному середовищі (спеціальний); 4) розв'язання проблемних ситуацій різного рівня складності (інтегруючий). Вищим рівнем сформованості інтегрованих знань є інноваційні – "знання, що породжують знання". Вони ґрунтуються на критичному осмисленні набутих знань та творчому підході до конструювання нових засобами науково-дослідницької, проектної роботи школярів тощо. Домінуюча ознака – опора на особистий досвід та зв'язок знань з реальним життям сприятиме активації знань, інструментальних за суттю, придатних для досягнення поставленої мети.

Рефлексивно-оцінний компонент орієнтує на розвиток критичного мислення, що обумовлює потребу особистості оцінити, чи зможе вона досягнути бажаного успіху в житті. Рефлексивно-оцінна діяльність учня здійснюється в аспектах: корисності, диспозиційності та інструментальності набутих знань. Самооцінка корисності знань спрямовує на прогнозування можливості їхнього застосування у майбутньому з користю для себе, "це є відсилання знання до світу і його ціннісна орієнтація в нім, орієнтація створена його практичною пробою". <...> Тут вважається, що корисність знання, що приймається індивідом, не те ж саме, що його суб'єктивна значимість, оскільки знання, що не оцінюється в модусах корисності, може бути значимим у міру, до прикладу, примусової дії культурних традицій, навчальних програм, соціальних установок" [13, 38]. Диспозиційність знань – це співвіднесення власних знань із навколишнім світом, що передбачає осмислення знань задля кращого розуміння себе і дійсності, порозуміння з іншими. Акмеологічна спрямованість особистості у прагненні успіху полягає в тому, що вона намагається критично осмислити особистісно значимі знання з позиції їхньої значимості для здійснення суспільно корисної діяльності, а саме: з'ясувати для себе спроможність (здатність) їх пристосування для практичного застосування в майбутньому. У цьому проявляється ще одна властивість знань – інструментальність їхнього застосування у процесі інтелектуальної і творчої діяльності, що свідчить

про досвідченість особистості, виступає сутнісною ознакою її компетентності. Домінуюча ознака – корисність, диспозиційність та інструментальність набутих знань виявляється шляхом залучення учня до рефлексивно-оцінної діяльності, ефективність якої залужить від розвитку критичного мислення школяра.

Інтеграційний компонент – інтегрованою ознакою виступає успішність розвитку/саморозвитку та самореалізації власного потенціалу школяра як суб'єкта когнітивно-активної дії, здатного до синтезу та прогностичного моделювання суб'єктивної значимості своїх знань задля здійснення майбутньої суспільно корисної діяльності.

Відповідно до змісту і структури поняття "конкурентоспроможність особистості учня" виокремлено такі критерії та показники.

Критерій мотиваційно-ціннісний: акмеологічна спрямованість, ціннісні орієнтації, мотивація досягнення успіху, особистісні якості (ініціативність, самостійність, лідерство, відповідальність, емпатія, стресостійкість). Інтегрований показник – акмеологічна спрямованість.

Критерій когнітивний: знання пов'язані з життям; знання пов'язані з пізнавальним інтересом; знання пов'язані із суспільно корисною діяльністю; знання усвідомлені. Інтегрований показник – актуальні знання.

Критерій діяльнісний: уміння використовувати міжпредметні знання; уміння застосовувати знання для вирішення життєвих ситуацій; уміння розв'язувати спеціалізовані задачі; уміння вирішувати проблемні ситуації. Інтегрований показник – активні знання.

Критерій рефлексивно-оцінний: корисність знань; придатність знань для здійснення майбутньої діяльності; інструментальність знань; рефлексивно-оцінні вміння. Інтегрований показник – критичне мислення.

Критерій інтеграційний: здатність досягти успіху в конкурентному середовищі засобами саморозвитку та самореалізації власного потенціалу. Інтегрований показник – потенціал.

Відповідно до змісту і структури поняття "конкурентоспроможність особистості школяра" виокремлено критерії та показники, що їх укладено в технологічну картку векторного аналізу для діагностування (додаток 1) сформованості конкурентоспроможності особистості школяра. Зауважимо, що векторна модель слугує технологічним інструментарієм збору та узагальнення резуль-

татів діагностування сформованості конкурентоспроможності учня з використанням діагностичних методик та методів спостереження, анкетування тощо (за вибором).

Загальна характеристика рівнів сформованості конкурентоспроможності учня.

Початковий (репродуктивний) – когнітивно-активна діяльність репродуктивного характеру. Низький рівень навчальних досягнень. Учень недостатньо спрямований на саморозвиток та самореалізацію власного потенціалу засобами знань задля досягнення успіху в конкурентному середовищі, оскільки займає пасивну позицію, покладається на інші чинники досягнення власних цілей. Відсутня мотивація успіху, боїться потерпіти невдачу, невпевнений, замкнутий, недостатньо самостійний. Знання для нього позбавлені ціннісного смислу – засвоюються репродуктивно, оскільки вони не знайшли відбиття у власному досвіді, не є цікавими, тому позбавлені особистісно значимого змісту та інструментальності.

Достатній (конструктивний) – когнітивно-активна діяльність конструктивного характеру. Достатній рівень навчальних досягнень. Учень спрямований на саморозвиток та самореалізацію власного потенціалу засобами знань задля досягнення успіху у конкурентному середовищі, оскільки займає конструктивну позицію. У нього з'являються інтерес до предмета, ініціативність, самостійність, проявляються лідерські якості. Знання набувають інструментальності. Учень намагається осмислити їх через призму власного досвіду, знайти їм практичне застосування у реальному житті, прогностично моделюючи майбутню суспільно корисну діяльність.

Високий (продуктивний) – когнітивно-активна діяльність продуктивного характеру. Високий рівень навчальних досягнень. Учень цілеспрямований на саморозвиток та самореалізацію власного потенціалу засобами знань задля досягнення успіху у конкурентному середовищі. У нього високий рівень працездатності, самостійності, упевненості в собі. Сформовано інтегровані знання, що є особистісно значимими, оскільки пов'язані з життям, пізнавальними інтересами учня. Інструментальність знань полягає в тому, що вони застосовуються для вирішення навчальних та практичних задач. Знання набувають ціннісного смислу, оскільки засвоєні з опорою на власний досвід, можуть бути використані ним для прогностичного

моделювання майбутньої суспільно корисної діяльності.

Творчий (креативний) – когнітивно-активна діяльність креативного характеру. Дуже високий рівень навчальних досягнень. Учень *цілеспрямований* на саморозвиток та самореалізацію власного потенціалу *засобами знань* задля досягнення успіху в конкурентному середовищі. Самостійний, відповідальний, незалежний, проявляє лідерські якості та емпатію. У нього сформовані *інноваційні знання*, що є особистісно значимими, оскільки пов'язані з життям, пізнавальними інтересами. Учень усвідомлює *корисність інструментальних знань, компетентнісних за суттю*; критично мислить та аналізує їх функціональну придатність задля творчого втілення індивідуальної траєкторії розвитку; *здатний до прогностичного моделювання майбутньої суспільно корисної діяльності з позиції суб'єктивної значимості своїх знань задля досягнення успіху*.

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ШКОЛЯРА

Цільове призначення

Сформувані конкурентоспроможність школяра підлітково-юнацького віку

Концептуальні положення

Теорія формування конкурентоспроможності особистості школяра реалізує концептуальну ідею когнітивно-активних знань, науково обґрунтовану О. Карповим [13]. Концептуальна ідея – максимально враховувати суб'єктивну значимість знань дитини задля її саморозвитку та самореалізації як суб'єкта когнітивно-активної дії.

О. Карпов: *"інтегроване знання* може існувати як знання механічне, нетворче, діяльнісне в обмежених рамках фіксованої інструментальної ситуації. <...> Розвиток інструментального знання – це питання розвитку компетентності в тій галузі практичної діяльності, де люди щось роблять самостійно (у тому числі й думають), це питання їхнього особистісного успіху щодо перетворення дійсності. Можна постійно звирятися із взірцем та інструкціями, а можна діяти так, наче взірець цей втілюється з ідеальних форм, що їх виробила сама особистість. В останньому випадку маємо справу з інтегрованим знанням. У тій чи іншій справі ці знання можуть формуватися у будь-який період життя людини. *Первинні моделі такого знання закладаються в підлітково-юнацький період з 12 до 18 років*, що обумовлено особливостями психічного розвитку особистості

людини. <...> **Інноваційне знання** – це якісно вищий рівень психічної організації інтегрованого знання, коли воно набуває когнітивної здатності до творення нового знання. Якщо становлення інтегрованого знання визначає приріст суб'єктивного знання, то інноваційна "вакцинація" дає можливість цьому суб'єктивному знанню подолати стандартну логіку когнітивної ситуації, жорсткість проблеми, стійкість структур даних" [13, 32].

Теоретично обґрунтовано *зміст, структуру поняття* "конкурентоспроможність особистості школяра" (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-оцінний компоненти); відповідні *критерії, показники*; схарактеризовано *рівні та укладено діагностичний інструментарій*.

Інтеграційні ознаки конкурентоспроможності – акмеологічна спрямованість, когнітивно-активні знання (корисні, диспозиційні, інструментальні), що синтезують фундаментальну та універсальну складові змісту освіти, особистісні якості.

Технологічна логіка

Формування конкурентоспроможності школярів підлітково-юнацького віку засобами когнітивно-активного знання [13] здійснюється поетапно, відповідно до розроблених компонентів поняття "конкурентоспроможність особистості учня":

перший – мотиваційно-ціннісний етап передбачає *освоєння знань*: визначається особистісний запит учня щодо корисності набуття знань, акмеологічно спрямованих на певні цінності – еталони життя; ураховуються його пізнавальні інтереси, мотивація досягнення успіху; на даному етапі й далі зосереджується увага на формуванні особистісних якостей, як-от: ініціативність, самостійність, лідерство, відповідальність, емпатія, стресостійкість;

види діяльності – мотивація успіху, цілепокладання, рефлексія, фасилітація, бесіда, індивідуальне консультування, робота в парах; діагностування тощо;

другий – когнітивний етап – орієнтований на *оволодіння знаннями*: здійснюється присвоєння корисних для нього наукових знань з опорою на особистий досвід; поглиблюється пізнавальний інтерес через зв'язок знань із життям; підкріплюється позитивна мотивація успіху у процесі усвідомлення особистісно значимих знань як суспільно корисних;

види діяльності – індивідуальні та колективно-групові заняття; самостійно-пошукова робота, взаємонавчання, пере-

вернуте та змішане навчання; укладання індивідуальної програми розвитку учня тощо;

третій – діяльнісний етап – забезпечує *інтеграцію знань*: передбачається використання знань для вирішення навчальних і практичних задач; таким чином здійснюється трансформація фундаментальних знань в універсальні, такі, що є корисними та придатними до застосування в майбутній суспільно корисній діяльності; сформованість інструментальних знань проявляється через практичну вмільність школяра (компетентність) та функціональність знань (гнучкість);

види діяльності – науково-дослідницька, проектна діяльність; самостійно-пошукова робота; реалізація індивідуальної програми розвитку учня тощо;

четвертий – рефлексивно-оцінний етап – спрямований на *креативацію знань*: здійснюються критичне осмислення набутих знань, заохочення до творчого конструювання нового знання – інноваційного, залучення до прогностичного моделювання майбутньої суспільно корисної діяльності з позиції суб'єктивної значимості своїх знань задля досягнення успіху; зауважимо, що у процесі когнітивно-активних дій учнів з високим рівнем розвитку інтелектуальних і творчих здібностей інтегроване знання набуває здатності до трансформації в інноваційне;

види діяльності – самооцінювання, взаємооцінювання, рефлексія, прогностичне моделювання; методи контролю (тестування, контрольні роботи, результати олімпіад, участі учнів у роботі МАН України та ін.), діагностування тощо.

Технологічний продукт

Конкурентоспроможна особистість учня.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У статті розкрито зміст, структуру поняття "конкурентоспроможність особистості учня" та відповідні критерії, показники, рівні сформованості даної якості; розроблено технологічний та діагностичний інструментарій, що реалізовує концептуальну ідею формування когнітивно-активних знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1996. – 567 с.
2. Андріяко Т. Конкурентоспроможність як прояв акмеологічної куль-

тури особистості / Т. Андріяко // Рідна школа. – 2011. – № 10. – С. 64–67.

3. *Бегидова С. Н.* Сущность и содержание конкурентоспособности личности / Светлана Николаевна Бегидова, Снежана Александровна Хазова // Школьные технологии. – 2016. – № 1. – С. 14–18.

4. *Безбородих С. М.* Формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Світлана Миколаївна Безбородих. – Стара-Робітьськ, 2016. – 272 с.

5. *Вдовенко І. С.* Теоретичні і методичні засади формування конкурентоспроможності в процесі підготовки висококваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ігор Станіславович Вдовенко. – К., 2013. – 400 с.

6. *Даниленко Л.* Інновації – запорука конкурентоспроможності / Лідія Даниленко // Управління освітою. – 2012. – № 2. – С. 22–29.

7. *Дегтерев В. А.* К вопросу о компетентности, мобильности и конкурентоспособности [Электронный ресурс] / Виталий Анатольевич Дегтерев. – Режим доступа: <http://journals.uspu.ru/attachments/article>

8. *Дегтерев В. А.* Конкурентоспособность – категория педагогическая [Электронный ресурс] / В. А. Дегтерев // Педагогическое образование в России. – 2011. – № 4. – С. 65–69. – Режим доступа: http://journals.uspu.ru/i/inst/ped/ped15/ped_11.pdf

9. *Завалевський Ю. І.* Конкурентоспроможний вчитель: теорія і практика : навч. посіб. / Юрій Іванович Завалевський. – Чернівці : Букрек, 2010. – 216 с.

10. *Завалевський Ю. І.* Особливості конкурентоспроможності сучасного вчителя [Електронний ресурс] / Ю. І. Завалевський. – Режим доступу до журн. : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3695

11. *Ильковская И. М.* Формирование конкурентоспособности выпускника современной школы [Электронный ресурс] : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / И. М. Ильковская. – Саратов, 2003. – 28 с. – Режим доступа: <file:///C:/Users/Oksana/Downloads/01002647728.pdf>

12. *Карамушка Л. М.* Психологичні проблеми конкуренції та конкурентоздатності викладацького персоналу ВНЗ приватної форми власності [Електронний ресурс] / Л. М. Карамушка, О. А. Філь, В. В. Корсакевич // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2013. – Т. 1 : "Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія". – Вип. 37. – С. 41–52. – Режим доступу: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v1/i37/12.pdf>

13. *Карпов А. О.* Два типа когнитивно-активного знания / А. О. Карпов // Школьные технологии. – 2010. – № 1. – С. 32–39.

14. *Кремень В. Г.* Підвищувати конкурентоспроможність вітчизняної освіти в умовах глобалізації / В. Г. Кремень // Освіта. – 2011. – № 18. – С. 6–7.

15. *Кузікова С. Б.* Професійна успішність в контексті особистісного саморозвитку [Електронний ресурс] / Світлана Борисівна Кузікова. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/854/94/>

16. *М'ясоїд П. А.* Загальна психологія : навч. посіб. / Петро Андрійович М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 479 с.

17. *Мариновська О.* Метод контент-аналізу в педагогічних дослідженнях: аналіз наукової літератури / Оксана Мариновська, Юрій Завалевський // Обрії : наук.-пед. журнал. – 2014. – № 2(39). – С. 17–22.

18. *Мариновська О. Я.* Конкурентоспроможна особистість: шляхи вирішення проблеми у педагогічних дослідженнях [Електронний ресурс] / О. Я. Мариновська // Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи : матер. II Міжнародна наук.-практ. конф., 18–25 квіт. 2016 р., Запоріжжя // Електронний зб. наук. пр. Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. – 2016. – № 1(23). – Режим доступу: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip23.html

19. *Митина Л. М.* Психология развития конкурентоспособности личности [Электронный ресурс] / Лариса Максимовна Митина. – М. – Воронеж : МО-ДЭК, 2002. – 400 с. – Режим доступа к журн. : <http://padabum.com/d.php?id=17363>

20. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (Указ Президента України № 344/2013

від 25 червня 2013 р.).

21. Нова українська школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua>

22. *Новикова В. И.* Формирование конкурентоспособной личности старшеклассника в поликультурной среде лица [Электронный ресурс] : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Новикова Валентина Ивановна. – Ставрополь, 2005. – 219 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/113650.html>

23. *Самуэлс Э.* Юнг и постъюнгианцы. Курс юнгианского психоанализа / Эндру Самуэлс. – М. : ЧеРо, 1997. – 416 с.

24. *Сотникова Е. Б.* Формирование конкурентоспособной личности учащегося в образовательном процессе школы [Электронный ресурс] : автореф. дисс. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Е. Б. Сотникова. – Елец, 2010. – Режим доступа: <http://наука-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertaciya-formirovanie-konkurentosposobnoy-lichnosti-uchaschegosya-v-obrazovatelnom-protseesse-shkoly>

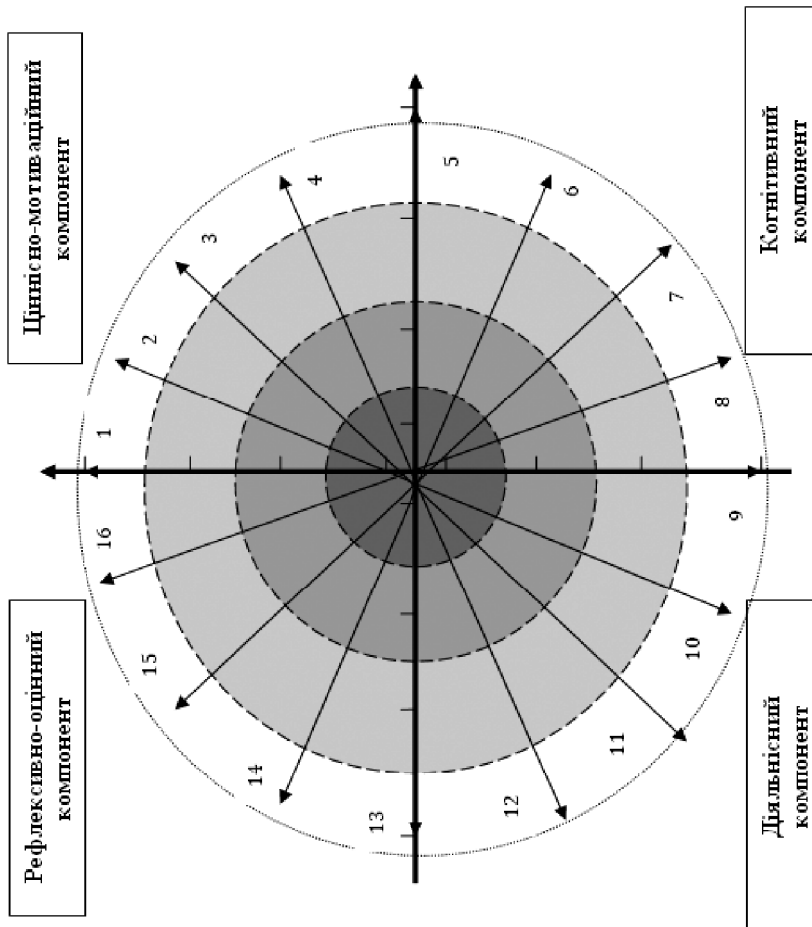
25. *Туктаров Ф. Р.* Конкурентоспособность личности в современном трансформирующемся обществе: социально-философский анализ [Электронный ресурс] : автореф. дисс. ... док. философ. наук : спец. 09.00.11 "Социальная философия" / Ф. Р. Туктаров. – Ростов-на-Дону, 2007. – Режим доступа к журн. : <http://cheloveknauka.com/konkurentnost-lichnosti-v-sovremennom-transformiruyuschemsya-obschestve-sotsialno-filosofskiy-analiz>

26. *Холодцева Е. Л.* Рыночная ориентация характера конкурентоспособной личности [Электронный ресурс] / Елена Лиунгартовна Холодцева // Профессиональное самосознание и экономическое поведение личности : матер. II междунар. интернет-конф., янв.-май, 2007 г. / отв. ред. М. Ю. Семенов. – Омск : Полиграфический центр КАН, 2007. – С. 85–91. – Режим доступа: <http://konfer.narod.ru/sborn07.pdf>

27. *Шаповалов В. И.* Формирование конкурентоспособности школьников в условиях дополнительного образования [Электронный ресурс] : автореф. дисс. ... док. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / В. И. Шаповалов. – Ярославль, 2007. – 43 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/search>

ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТКА
ДОДАТОК 1
ВЕКТОРНОГО АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УЧНЯ

Учень	Клас	Предмет (курс)

Інтерпретація результатів		
Бали	ПОКАЗНИКИ	РІВНІ
1	конкурентоспроможності не сформовано	конкурентоспроможності початковий (репродуктивний)
2	Частково сформовано	Достатній (конструктивний)
3	Сформовано	Високий (продуктивний)
4	Дуже добре сформовано	Творчий (креативний)

Дата	Інтерпретація результатів діагностування	К-сть балів	Рівень

КРИТЕРІЙ ТА ПОКАЗНИКИ
СФОРМОВАНOSTІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УЧНЯ

ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ

- Вектор 1. Акмеологічна спрямованість
- Вектор 2. Ціннісні орієнтації
- Вектор 3. Мотивація досягнення успіху
- Вектор 4. Соціально значимі особистісні якості (ініціативність, самостійність, лідерство, відповідальність, емпатія, стресостійкість)

КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТ

- Вектор 5. Знання пов'язані із життям
- Вектор 6. Знання пов'язані з пізнавальним інтересом
- Вектор 7. Знання пов'язані із суспільно корисною діяльністю
- Вектор 8. Знання усвідомлені

ДІЯЛЬНІСНИЙ КОМПОНЕНТ

- Вектор 9. Вміння використовувати міжпредметні знання
- Вектор 10. Вміння застосовувати знання для вирішення життєвих ситуацій
- Вектор 11. Вміння розв'язувати спеціалізовані задачі
- Вектор 12. Вміння вирішувати проблемні ситуації

РЕФЛЕКСИВНО-ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ

- Вектор 13. Корисність знань
- Вектор 14. Придатність знань для здійснення майбутньої діяльності
- Вектор 15. Інструментальність знань
- Вектор 16. Рефлексивно-оцінні вміння